

ORTA ÇAĞ'DA İSKANDİNAVYA İLE İSLAM DÜNYASI ARASINDAKİ TİCARİ FAALİYETLER

Erhan KARAOĞLAN* - Nur Sena SATIL**

Hacettepe Üniversitesi – Gaziantep Üniversitesi

Bazı halklar tarihte muntazam yükselişler gösterir iken bazı halkların da yükselişleri defaten gerçekleşir. Tarihin kısa bir döneminde müthiş bir yükseliş enerjisiyle kabına sığmayan bir halk, ömrünün geri kalanını yeniden kendi sınırları içerisine çekilerek, gayet mümtaz bir şekilde yaşayabilir. Başka bir halk ise çöküş safhasına geçtiğinde, kendisine en yakın hissettiği halk ile kaynaşarak yeniden bir yükseliş safhasına geçebilir. Açıkça bu düzen, tarihin halklar için çizdiği kanundan başka bir şey değildir. Nitekim VIII. yüzyılın başlarında evvelce adları duyulmayan, Avrasya'da büyük siyasi çekişmelerin yaşandığı ve büyük devletlerin güçlerinin kırıldığı bir vakitte İskandinavya'dan inerek, doğuya ve batıya doğru durmaksızın saldıran bir halk belirdi. Bir barbarın zalimliğine sahip olduğu kadar, bir tüccarın da zekâsına sahip olan bu insanlar üç asır sürecek olan bir çağı başlattılar ve haberleri olmadan kendi yükseliş safhalarını yaşadılar. Aynı zamanda, onların ünleri, dönemin birçok muharriri tarafından da yazıya geçirildi. Viking Çağı¹ olarak nitelendirilen bu dönem, yukarıda da bahsini ettiğimiz gibi Vikingler olarak adlandırılan bir halk kütlesinin çeşitli nedenlerden dolayı doğu ve batı dünyalarına karşı hızla saldırıya geçtikleri dönemin adıdır. Bu dönem aynı zamanda İslâm coğrafya yazıcılığının zirvede olduğu bir dönemdir. Galiba Vikinglerin intişarı, aynı zamanda onlara kendi kaderlerinin de bir armağanıydı. Çünkü hem Avrasya'da siyasi gaileler baş göstermiş hem de Müslüman tarih yazıcılığı gelişmişti. Bu da Vikinglere hızlı bir yükseliş sağlıyor, dönemin ünlü coğrafyacı ve tarihçileri tarafından ilgileri kendi üzerlerine çekmelerine vesile oluyordu. Bundan dolayı, İslâm kaynaklarında Vikinglerin ticarî faaliyetleri hakkında detaylı bilgileri bulabiliyoruz. İslâm kaynaklarının ya da daha doğrusu bu kaynakları meydana getiren coğrafyacı ve tarihçilerin konu ile ilgili yazdıklarına değinmeden önce, Vikingleri bir anda saldırgan bir tutuma sürükleyen olaylar bütünü ele almak ve ardından da yayılım sahaları içerisinde batı ve doğu ile ilişkilerini açıklamak niyetindeyiz. Çalışmamız esnasında yol haritamızı izlerken, dönemin İslâm

coğrafyacı ve tarihçilerinin eserlerini kendimize birer kilometre taşları olarak belirledik. Bu araştırma sürecinde, askerî faaliyetlerin yoğunlukta olduğu bilgilerin arasından ticarî faaliyetler ile ilgili olan bilgileri ana muhatabımız olarak aldık. Bilahare, yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz verileri Norveç, İsveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkelerinde yapılan arkeolojik çalışmalarındaki güncel buluntularla ve nümizmatlar tarafından elde edilen paralarla karşılaştırarak, bu bilgilerin doğruluğunu teyit etmek adına mukayeseli bir yöntem belirledik. Bu noktada eklememiz gereken bir hususta Viking ve Rus adlandırmasının netleştirilmesidir. Buna göre dönemin İslâm kaynakları içerisinde çeşitli adlandırmalara rastlayabilmekteyiz. İslâm kaynaklarında Vikingler için, Mecûs, Erdimaniyyûn ve Rûs tabirleri kullanılmıştır. Bunlardan ilki olan Mecûs inançlarından ötürü, Erdimaniyyûn Avrupalıların verdiği adlandırmanın Arapçalaşmış hali ve Rûs ise Hazar Denizi çevresindeki faaliyetlerinden ötürü olmuştur. Bu farklı adlandırmaların sebebinin Normanları ve Varegleri birbirinden ayırmak amacıyla olduğu düşünülmektedir. "Normanlar sözü konusu edilirken Mecûs, Varegler'den bahsedilirken Rûs kullanıldığını görmekteyiz."² Vikinglerin Doğuyla İlişkilerinin Başlaması: Halkların genel olarak şekillenmeye başladıkları ilk çağlardan itibaren, İskandinavya bölgesinin sınırları içerisinde yaşayan ve coğrafyanın gereklerine temayül ederek, denizcilik merkezinde bir hayat geliştirmiş olan Vikinglerin, kendi hudutlarının ötesini keşfetme arzuları, M.S. VIII. yüzyıldan önce batıda ve doğuda yaşanan siyasi ve ticarî birtakım olaylar vesilesi ile belirginleşmeye başlıyordu. IV. yüzyıldan sonra yaşanan Kavimler Göçü, Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle neticelendi. Avrupa, Roma'nın çöküşüyle ve çeşitli etnik grupların Avrupa'nın demografik yapısını köreltmesiyle sıkıntılar içerisine girer iken, bilakis, İskandinav coğrafyasında nüfus ile politik ve ekonomik istikrar devam etmekteydi. Bu da dış etkenlerden bağımsız ve durağan Viking ekonomik sistemine hiçbir zarar veremiyordu; ancak Viking Çağına kadar Avrupa'da baş gösteren göç dalgaları, Avrupa'da

* Hacettepe Üniversitesi, SBE, GTT Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, erhankagan@gmail.com.

** Gaziantep Üniversitesi, SBE, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, satilnursena@gmail.com. Bu bildiri, 21-22 Ekim 2021 tarihlerinde Aksaray Üniversitesi Tarih Bölümü tarafından çevrimiçi düzenlenen VIII. Genç Tarihçiler Öğrenci Sempozyumu'nda sunulmuştur.

¹ Bu terim günümüz tarihçileri tarafından Vikinglerin bahse konu olan üç asırlık süreçlerine verilen kurgusal bir adlandırmadır. Bu dönemin bitiş ve sona eriş tarihleri de yine araştırmacıların müşterek kurguları neticesinde ortaya çıkmıştır. 793 yılında batıya doğru yönelen bir Viking grubunun

Northumberland sahili yakınlarındaki Lindisfarne Manastırı'na saldırı da bulunup yağmalamalarıyla başlar; 1066 yılında York yakınlarındaki Stamford Köprüsü savaşında son bulur. Stefan Brink, "Vikingler Kimdi?", Viking Dünyası (Ed: Stefan Brink, Neil Price), (Çev. Ebru Kılıç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s:16.

² Ali Dadan, "Tarihte İslâm dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları", İSTEM, sayı:25, Konya, 2015, s:113.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:S._V._Ivanov._Trade_negotiations_in_the_country_of_Eastern_Slavs._Pictures_of_Russian_history._\(1909\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:S._V._Ivanov._Trade_negotiations_in_the_country_of_Eastern_Slavs._Pictures_of_Russian_history._(1909).jpg)

merkezî yapıya büyük zararlar vermeye başlamıştı.³ Bundan takribî 350 yıl sonra ise üç oğul ve bir babanın Karolenj tahtı için verdikleri mücadele, Vikinglerin batıda ilerlemesini sağlayan önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü 841'de Fontenoy Bölgesi'nde meydana gelen bu iç savaşta 40.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Nihâyetinde, Orta Çağ devletlerinin temel dinamiklerinden biri olan demografik yapı, Karolenj sınırları içinde sekteye uğramıştı. Öte yandan, bu savaşı kazanmak için hırs ve öfkelerine kapılan taht varisleri ülkenin güvenliğini sağlayan askerleri de iç savaşa dâhil etmişti. Bu vaziyet, doğrudan Karolenj sınırlarını her türlü saldırılara açık bırakmıştır. 4Aslında, Avrupa için feci, Vikingler için ise kendi bahtlarının bir lütfu olan bu olay, Karolenj Hanedanlığını üçe bölmüştür. Demek oluyor ki, Kavimler Göçü ile Avrupa'da başlayan merkezî kuvvetin çöküşü, Vikinglerin yayılmalarında kolaylık sağlamıştır. Vikinglerin doğu ile olan ilişkileri batı ile girdikleri ilişkilerden daha eskidir. İskandinav coğrafyasında Vikinglerle doğu dünyası arasında bir geçiş sağlayan Fin toprakları bu vaziyette tesirlidir. Yapılan arkeolojik kazılar, Fin toprakları ile İsveçli Viking kabileleri arasındaki sıkı

ilişkileri desteklemektedir. Hatta 912 tarihinde antlaşma için İgor tarafından Bizans'a giden 15 kişilik heyetten⁵ 13'ünün adı İskandinav kökenli iken diğer iki tanesinin adı Fin kökenlidir. 944'te yine vaziyet değişmez ve Fin isimleri heyetkiler arasında göze çarpar.⁶ Bu vaziyet, Finleri diplomatik kademelere getirebilecek kadar güçlü ilişkilerin olduğunu gösterir.⁷ Bilhassa da ticarî faaliyetler⁸ üzerine kurulan ilişkiler, Vikinglerin Baltık'ın güneyine ve doğusuna yapacakları faaliyetlerde ayrı bir kolaylık sağlamıştır.⁹ Öte yandan, Don ile Özi (Dnyeper) nehirleri arasında Hazarlara tabi olarak yaşayan ve po-

tansiyel bir güç konumunda olan Macarların, Peçenek baskıları sonucunda batıya doğru ilerlemeleri ve Etelköz adı verilen bir bölgeyi yurt tutmaları söz konusu dur.¹⁰ Bunun neticesinde, Peçeneklerin de bölgeye hâkim olmalarıyla beraber, Ruslar, Hazar başkentine yukarı Don boylarından inmeye başlamıştı. Aynı zamanda doğuda Hazarlar ve İslâm dünyasının sağladığı büyük ticarî imkânlar, onlar için doğu dünyasını bir zenginlik abidesi yapmış, büyük fırsatlar sunmuştur.¹¹ Galiba Hazarların bir döneme damgasını vuran barış ortamları (Pax- Hazarya) ve bu ortam içerisinde güvenli bir ticarî faaliyet sunmaları dönemin tüccarlarını cezbediği gibi Vikingleri de cezbetmiş olmalı ki, ölüm riski yüksek kanlı yağmalar yerine, hem kâr seviyesi yüksek, hem de neredeyse hiçbir risk taşımayan ticarî faaliyetlerle bu ortamdan faydalanmışlardır. Bundan dolayı, batıda kanla özdeşleşen Viking yerine, doğuda zaman zaman ticaretle özdeşleşen iki ayrı Viking /Rus karakterinin karşımıza çıkması gayet tabiidir.

Vikinglerin, doğu ile başlayan ticari ilişkilerinde Bizans'tan, İdil'e kadar uzanan suyolları büyük önem taşımaktadır. Bu

³ Selim Karagöz, Vikingler ve Viking İstila Çağı (M.S. 793- 1066), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 2014, s:110.

⁴ Umberto Eco, Orta Çağ Barbarlar Hristiyanlar Müslümanlar, Alfa Yay., İstanbul, 2014, s:227.

⁵ Bizans'a diplomatik faaliyetler için giden bu heyetkilerin isimlerine dair E.V. Pleçov şu bilgileri vermektedir: "Biz Rus soyundanız ve isimlerimiz: Karla, İnegeld, Farlof, Veremud, Rulav, Gudy, Ruald, Karn, Frelav, Ruar, Aktevu, Truan, Lidul, Fost, Stemid." (E.V. Pleçov, "Naçalo RusiV Pismennih İstoçnikah İ RolVaryagov V Abrazovannih DrevnerucckavaGasudartsva K 1150 Letiyu Zarazjenie Rasisskoy Gasudarstvennosti, Vestnik Arhivista, Moskva, 2012, S:3, s.13.

⁶ Fjodor Androshchuk, "Vikingler Doğuda," Viking Dünyası, (Ed: Stefan Brink, Neil Price), (Çev. Ebru Kılıç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s: 672.

⁷ Baudin'in iddiası ise en başından beri Vikinglerle Finlerin hep bir arada yaşadıkları yönündedir. Ona göre Baltık ve İdil arası coğrafyada İskandinavlar, Finler ve Slavlar karışık bir halde hep yaşamışlardır. (Pierre Baudin, Vikingler, Dost Yayınları, İstanbul, 2008, s:103.)

⁸ Vikingler tarafından doğuya doğru başlatılan askerî harekâtlar için bkz: Ali Dadan, "Tarihte İslam Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları" ,İSTEM, sayı:25,2015, s:111-124.

⁹ Baudin, a.g.e, s:100.

¹⁰ F. Eckhardt, Macaristan Tarihi, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s:8.

¹¹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. L. N. Gumilev, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008.

noktada, Vikinglerin doğuya doğru sarmaya başlamalarında en büyük rollerden birini coğrafi unsurların üstlendiğini söylersek, aşırıya kaçmış olmayız. Karagöz, bu coğrafi unsurların sayesinde Vikinglerin, İstanbul'a giden suyollarını keşfettiğini, hatta Hazarlar ve İslâm Dünyasıyla isimleriyle müsemma çağlarından önce ticarî ilişkiler yürüttüklerini belirtmektedir.¹² Genel olarak ise Vikingler, iki yol güzergâhı belirlemişlerdir. Buna göre; "Birincisinde Vikingler, Baltık denizinden başlayarak önce deniz yoluyla daha sonra Rusya üzerinden kara yoluyla Volga nehrinin üst kesimlerine ulaşmıştır. Oradan Volga nehrini takip ederek daha aşağılara inen Vikingler, Hazar denizinin kıyılarına ulaşmıştır. Hazar denizi üzerinden bugünkü Ceyhan nehrine, oradan da Uzak Doğu'ya ulaşan bir yol ortaya çıkmıştır. İkinci bir yol ise Almanya üzerinden Doğu Avrupa sınırlarına geçmekteydi. Buradan da Dinyeper nehri takip edilerek Karadeniz'e kadar gelinmiştir. Karadeniz üzerinden de Doğu mallarının toplanma merkezi olan Konstantinopolis'e ulaşılmıştır. Ayrıca bu yol, İslam fetihlerinin devam ettiği bu dönemde Akdeniz'den Avrupa'ya mal sevkiyatı yapılan iki yoldan birisi olarak kalmıştı. Diğer bir yol Venedik'in, Konstantinopolis ve İskenderiye ile olan bağlantısıydı."¹³

İslam Kaynaklarının Yazdıkları Buluntuların Söyledikleri: İslam kaynaklarının müttefik olarak Rus ismiyle bahsettiği Viking kabilelerinden ilk olarak bahseden Arap coğrafyacı İbn Hurdazbih'tir.¹⁴ Hurdazbih, eserinde bu kuzeyli insanların uzak diyarlardan kılıçlar getirip, işlenmiş deri, siyah tilki derisi gibi ürünlerin ticaretini yaptıklarını belirtir. Aynı zamanda onların kullandıkları yollardan da bahseder.¹⁵ Mesudî, onların bu yolları takip ederek Bizans, Hazar gibi devletlerle olan ticarî ilişkilerini söyler.¹⁶ İbn Havkal, Rusların sürekli Hazar'a ve Bulgar'a ticarete geldiklerini ve bir diğer şehirleri olan Erva'dan siyah samur, siyah tilki kürkleri, bir miktar cıva ve kurşun getirip sattıklarını söyler. Ayrıca Ruslarla ticaret yapanların Küyâbâ yani Kiev şehrine kadar gittiklerini de ilave eder.¹⁷ İbn Fadlan, Ruslardan detaylı olarak bahsetmesi hasebiyle önemlidir. Bilhassa, Rusların, ticarî faaliyetleri ve bu faaliyetlerin yaver gitmesi için gerçekleştirdikleri ritüellerine ayrıntısına kadar değinmiş olması dikkat çekicidir. Burada, ayrıca, İbn Fadlan'ın erkekler tarafından değerli görülen boncukları satın alıp, eşlerine hediye etmeleri ve

onların da bunlardan gerdanlık yapması¹⁸ İskandinavya'daki kadın mezarlarında elde edilen sonuçlar ile de örtüşmektedir. İstahrî, ticaret yollarını detaylı tasvir etmesi adına önemlidir. Yine onda da Rusların, Hazar, Bizans ve Bulgar ile yaptıkları ticaretten bahsedilir.¹⁹ Rüsteh, onların ziraî herhangi bir mesleklerinin olmadıklarını, esasen Slavların topraklarını yağmalayıp elde ettikleri malzemeler ve köleler ile imâl ettikleri kürklerin ticaretlerini yaparak geçimlerini sağladıklarını ifade eder.²⁰ Gerdizî'de ise bilgiler tıpkı İbn Rüsteh'te de geçtiği gibidir.²¹ Minorsky tarafından literatüre kazandırılan Hudud-el Âlem isimli eserde, Rus'un barış zamanlarında Bulgar ile ticaret yaptığından bahsedilir.²² İbn Rüşd ise Rus ticaretinin başlıca ürünlerine değinir ve kürkün en önemli ticarî emtiaları arasında olduğunu belirtir.²³ XII. yüzyılın sonlarına doğru eserini kaleme alan İbn Cübeyr, Medine'ye giden ve Emir Mesud'un kızı olarak tanıttığı bir hanımın yanındaki Slav kölelerden bahseder.²⁴ Böylelikle, çoğu İslam müverrihinin eserlerinde Rusların yoğunlukla ticaretini yaptıkları Slav kölelerin işlevlerini, İslâm dünyasının merkezlerinden birine kadar ulaşması ve İslâm coğrafyasında bu kölelere ilgi duyulmasını görmemiz açısından dikkate değerdir. Diğer eserlerden biraz daha geç tarihli olan ve XIV. yüzyılda yaşayan El-Ömerî, Rus ticarî mallarına yeni bir ürün ekleyerek, keten giysiler ihraç ettiklerinden ve İdil'de hâlâ aktif, gidip-gelen büyük Rus ticarî gemilerinden bahseder.²⁵ Onun eseri artık Rusların İskandinav kökenlerinden uzaklaşıp, Slavlaşmayı tamamladığı bir devre ait olsa da bu coğrafyada ticarî faaliyetlerinin devam ettiğini göstermesi açısından dikkate alınabilecek bir bilgi paylaşmaktadır. Yukarıda yazılı İslam kaynakları ışığında Viking ticarî faaliyetlerine dair verilen bilgileri paylaştık. Şimdi ise arkeolog ve numizmatların bulgularına bakalım. Öncelikle, Viking ticaretinin başladığı ilk tarihler olarak bugünkü Rusya'nın kuzeybatısında bulunan Ladoga'da, elde edilen en eski Arap sikkeleri 699-700 tarihli ve para akışının bu tarihlerde yaşanmaya başladığını gösterir.²⁶ Baudin'e göre ise tam anlamıyla, İskandinavya kıyılarına da kapsayan bir ticarî faaliyet 780 yılında başlamıştır.²⁷ Biz, zaten bu tarihlere kadar İskandinavya'nın Hedeby gibi bölgelerinin IX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar durağan bir vaziyette olduğunu ve bu tarihten sonra bu bölgelerde yoğun

¹² Karagöz, Vikingler ve Viking İstila Çağı (M.S. 793- 1066), s:87.

¹³ Çevik, Abdullah," Geç Orta Çağlarda Avrupa Ticaret Şehirleri", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s:74.

¹⁴ Egil Mikkelsen, "Vikingler ve İslam," Viking Dünyası, (Ed: Stefan Brink, Neil Price), (Çev. Ebru Kılıç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s: 685.

¹⁵ İbn Hurdazbih, Yollar ve Ülkeler Kitabı, (Çev. Murat Ağar), Kitabevi Yay. İstanbul, 2008, s:130.

¹⁶ Mesudî, Murûc Ez-Zehab (Altın Bozkırlar), (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul, 2014, s:144-145.

¹⁷ İbn Havkal, 10. Asırda İslâm Coğrafyası, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s:305.

¹⁸ İbn Fadlan, İbn Fadlan Seyahatnamesi, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s:37-38.

¹⁹ Ramazan Şeşen, İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s:158.

²⁰ Şeşen, a.g.e, s:44.

²¹ Detaylı bilgi için bkz: Şeşen, a.g.e, s:89-90.

²² Sezin Orhan, Hudud-el Alem'e Göre 10. Asırda Türk Boyları, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s:161.

²³ Kezban Acar, Orta Çağ'dan Sovyet Devrimine Rusya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s:20.

²⁴ İbn Cübeyr, En-Nücümü'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar), (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2013, s:142.

²⁵ El-Ömerî, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s:128.

²⁶ Sebih, "Severa-Zapad Rassi İ Stranı Severnoy Yevropi V Epokhi Vikingov," (По Археологическим И Нумизматическим Данным', s:3.

²⁷ Baudin, a.g.e, s:108.

bir şekilde paraların basıldığını görmekteyiz.²⁸ Bu da Baudin'in ifadesini güçlendirmektedir. Öte yandan, El-Ahtal isimli²⁹ ve 645'te Suriye'de doğmuş olan, saray çevresinden ünlü bir şairin şiirinde, Slav adının geçtiği ve onların fenotiplerine dair birkaç cümleyle bahsedildiği görülür.³⁰ Buradan cihetle, Ahtal'ın zamanında Rusların ticaret gayesi ile doğuya doğru sarkmaya başladıklarına dair bir çıkarımda bulunabiliriz. Çünkü bu Slavların, Rusların Araplara satmak için getirdikleri ve Emevî topraklarında köle olan Slavlar olması ihtimali vardır. Ancak, Slav ticaretini sadece Rusların değil Hazarların da yapmakta olduğu bilgisini göz önünde bulundurarak yukarıda verilen ve ticaretin 700'lü yılların başlarında başladığını gösteren arkeolojik buluntulara dair bir teze dayanarak oluşturabileceği belirtilmelidir.³¹ Ticarî faaliyetlerin başladığı günlerden itibaren, Lebedev'in gümüş köprüsü olarak tasvir ettiği³² ve Hazar kıyılarından Bizans kıyılarına kadar ulaşan İskandinav merkezli ticaret yolları sayesinde İslam müverrihlerinin de bahsettiği yoğun ticaretin izleri bütün İskandinav topraklarını sarmıştı. Âdeta gümüş sikke ve dirhemler, İskandinavya'nın en ücra köşelerine kadar tedricen yayılmıştı. Bu paralar içinde yalnız Arap paraları değil, Bulgar ve Samanîlere ait paralar da bulunuyordu. O. Lefko'ya göre Doğu Avrupa'da yapılan arkeolojik kazılarda, bu paraların %40'ının Emevî-İslâm hanedanlığı dönemine ait olduğu saptanmıştır. Bir kısmı ise Halife El-Me'mun tarafından bastırılan paralardır. Tanımlanabilir paraların %53'ü orta Abbasi dönemine tarihlendirilmiştir. Aynı zamanda, Samaniler ve Büveyhilere ait paralarla³³ 920 yılına ait bir İdil-Bulgar parası bulunmuştur.³⁴ Genel olarak ise Götland ve Öland olmak üzere gömülerde 85.000'e yakın Arapça kufi yazılı sikke bulunmuştur ve gümüş dirhemler bulunmuştur. Norveçte yaklaşık olarak 700, Danimarka'da 5000, Rusya'da ise 100.000'e yakın sikke bulunmuştur.³⁵ Bulunan paralar arasında İdil Bulgarlarının paraları da dikkati çekmektedir. Dericilikte ün yapmış, ticarî bir merkez haline gelmiş olan Bulgarın paraları Doğu Avrupa ve çevresinde belirli bir dönem aralığında Abbasi paraları gibi yoğun bir sirkülasyon süreci geçirmiştir. Thomas Noonan tarafından yapılan bir araştırmada Doğu Avrupa'daki mezarlarda elde edilen Bulgar paralarının analizi yapılmıştır ve çok sayıda Bulgar paraları elde edilmiştir.

Aynı zamanda, Bulgar paralarının bölgedeki dolaşım, kullanım süreleri de tespit edilmiştir. Bu paraların 920'den 1130'lara kadar Doğu Avrupa'da sürekli sirkülasyon halinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁶ Elde edilen bu veriler, doğrudan Bulgar merkezli ticarete, İslâm Dünyası'nın Doğu Avrupa'da, Baltık ve çevresinde ne derecede hayati önem taşıdığına bir göstergesidir. İskandinav topraklarının hemen her köşesinde bulunan Arap, Bulgar, Samanî sikke ve dirhemleri İslam müverrihlerinin de sıklıkla bahsettikleri ticarî faaliyetlerin ne kadar yoğun bir şekilde yapıldığını kanıtlar niteliktedir. Ancak, buradaki buluntular sadece sikke ve dirhemler değildir. İbn Fadlan'ın, İskandinav topraklarında gittiği her yerde kadınlara dağıttığı boncuklar ya da ticarî takaslar sonrası Vikinglerin, Araplardan aldıkları kıymetli boncuklar ve süs eşyaları, çoğu kadın gömülerinde kolye, gerdanlık olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷

Viking arkeolojisinde ortaya çıkarılan en ilginç materyallerden biri de tartılar ve ağırlıklardır. Tabii tartı ve ağırlıkların bulunması ilginç değil, sıklıkla kadın mezarlarında bulunması ilginçtir. Stalsberg, ticarî eşya bulunan mezarlardan tanımlanabilir olanların yüzde 32'sinin kadınlara, yüzde 28'inin erkeklere, yüzde 3'lük kısmın da çocuklara ait olduğunu belirterek, Vikingler arasında kadınların ticaretle erkeklere oranla daha fazla uğraştıkları sonucunu elde etmiştir. Hatta bu terazilerden birinde Arapça "vergi" anlamına gelen bir kelimeye de rastlanmıştır.³⁸ Bunlardan başka Buhara ve Semerkant'tan getirildikleri düşünülen ve İsveç'te 4, Öland'da 1 adet bulunan toplamda 5 adet üzeri ayet yazılı, şişe şekilli para kapları bulunmuştur. Birka'da ise bir adet doğu kökenli giyim eşyası elde edilmiştir. Bir adet Allah yazılı yüzük ve üzerinde "Bismillah" ve "rahim" kelimelerinin bulunduğu bir gaz lambası da İsveç'teki kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu eşyalar yalnızca ticarî faaliyetler kapsamında burada bulunmuyordu. Yukarıda da değindiğimiz gibi hem halka dağıtılan hediyeler hem de devlet ricâli tarafından gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerde bu ürünler hediye olarak İskandinavya topraklarına ulaşıyordu. Bu kalıntıların burada bulunmasının bir diğer sebebi de yapılan geniş ölçekli yağma akınlarıdır. İskandinavya'da ve Doğu Avrupa'da elde edilen para-

²⁸ J.C.Moesgaard, Ole Kastholm, "The World In The Viking Age", Editör: Soren M.Sindbaek, Athena Trakadas, Publishing The Viking Ship Museum, 2014, s:104.

²⁹ El Ahtal hakkında detaylı bilgi için bkz. YÜKSEL, A. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C:2, İstanbul, 1989, s:183-184.

³⁰ A.Ya. Garkavi, Skazanie Muslimanskikh Pisateley A Slavyanah İ Russkih (S Palavini VII Veka Do Kontsa X Veka Po R.X.), Tipografya İmperatorskoy Akademiy Nauk, Sankpeterburg, 1889, s:3.

³¹ Fakat burada Ahtal'ın, Slavların tasviri hakkındaki bilgilere nereden ulaştığı, doğrudan kendi gözlemleri mi yoksa duyularla mı elde ettiği gibi sorularla karşı karşıya kalmaktayız. Bu konuda birkaç çıkarımda bulunabiliyoruz. Birinci olarak, Ahtal'ın bu bilgileri o coğrafyadan haberdar olan ve Slavları bizzat görmüş insanların herhangi birinden duymuş olması ihtimalidir. İkinci olarak da Ahtal'ın, halifelik sarayında yaşaması ve dönemin halifesinin her zaman yanında bulunması hasebiyle, Halife'nin huzuruna getirilen herhangi bir Slav köleyi onun da bizzat görmesi ihtimalidir. Bu iki ihtimaller durumunda, ikinci ihtimal üzerinde daha çok durmaktayız.

³² G. C. Lebedev, Epoha Vikingov V Serevnoy Yevrope, İzdatelstva Leningrad Universiteta, Leningrad, 1985, s:116.

³³ İbn Fadlan Rey bölgesinin dünyanın geline olduğu tasvirini yaparak, dünyanın dört bir yanından insanlar için buranın bir ticaret şehri olduğunu söyler. Bu da tacir Vikingler için ulaşılması zor olmayan bir bölgedir. Gömülerde elde edilen İran menşeli paraların, Vikinglerin buradaki ticarî merkezde yaptıkları takaslar sonucunda elde ettikleri kuvvetle muhtemel olabilir.

³⁴ O. N. Lefko, Kordon- "Noviy Pamyatnik Arheologii Epohi Vikingov V Vostochnoy Evrope", Doklady Natsionalnaya Akademiyau Nauk, Belarus, C:60, s:5.

³⁵ Egil Mikkelsen, "Vikingler ve İslam," s:688 Ayrıca bkz: Den Karlsson, Adrian Kelin, Po Sledam Rurika, s:18.

³⁶ Thomas S. Noonan, "Monetary Circulation in Early Medieval Rus': A Study of Volga Bulgar Dirham Finds" Source: Russian History, 1980, Vol. 7, No. 3, Studies On Kievan History, 1980, s:298.

³⁷ Egil Mikkelsen, "Vikingler ve İslam," s:687.

³⁸ A.Stalsberg, Targoviy Inventar Jenskikh Pagrebeniy Epohi Vikingov, 1999, s:159-160.

lar ve ticarî materyaller IX. ve XII. yüzyıllar arasında Viking/Rusların, İslâm Dünyası ile giriştikleri yoğun ticarî faaliyetleri yazılı kaynaklarda da ifade edildiği gibi doğrulamaktadır. Elde edilen paralarda görülen yoğunluk, bu ticarî faaliyetlerin İskandinav halkları arasında hayatî öneme sahip olduğunu göstermektedir. İskandinavya'dan biraz daha aşağıda bulunan Kiev şehrine yerleşen Viking asıllı Rusların, bu ticaretten elde ettikleri kuvvet daha sonraki süreçlerde bölgede atalet safhasında bulunan Slav sekenelerini birleştiren Rurik Hanesinin büyümesinde bir potansiyel oluşturduğu kuvvetle muhtemeldir. Yine yapılan ticarî faaliyetler, bölgede bulunan eşyalar, yukarıda geniş tabanlı bir sonuca ulaştığımız kadar olmasa da bazı sorulara bizi yönlendirerek, muhtelif sonuçlar üzerinde fikir yürütmemizde etkin olmuşlardır. Bunlardan en bariz ve dikkat çekici olanlardan bir tanesi şudur: Elde edilen paralarda, giysilerde, yüzük, boncuk, gerdan ve sair eşyalarda İslâm dininin temel ibarelerinin bulunması, Vikingler üzerinde İslâm dinine yönelik bir sempati kazandırma çabalarından mı ibaretti? Peki, bu çabalar meyvesini vermiş miydi? Endülüüs bölgesinde kalarak İslamiyet'i kabul eden Vikinglerin varlığını Âmin Razi'den haber almaktayız.³⁹ Nitekim Avrasya'daki süreçte Müslüman Vikinglere dair pek bir yazılı materyal bulunmamaktadır. Ve hatta ilginçtir ki, Müslümanların üzerlerine ayetler yazdıkları, Allah ismini işledikleri paraları Viking tacirlerle olan alışverişlerinde kullanmaları üzerine, Vikingler, bunun onları kendi dinlerinden döndürmek için yapılan bir teşebbüs olduğunu düşünerek, bu paraların üzerlerine kendi inançsal sistemlerinin en büyük Tanrılarında biri olan Thor'un çekicini, stilize bir biçimde işleyip yeniden Müslüman tacirlerle olan ticaretlerinde kullanmışlardı.⁴⁰ Buna mukabil, İdil bölgesine ticaret için yerleşen birkaç Viking kolonisinin İslâm'ı kabul etmesi kuvvetle muhtemeldir. Gerçi, daha sonraki süreçlerde de Rurik hanedanlığı ile geçilen temaslar neticesinde, onların İslâm'a davet edildiği görülmektedir. Yine elde edilen bulgular şöyle bir soru sormamızı gerekli hale getirmektedir. İdil'de, ticaretin merkezinde, o dönem içerisinde bir Viking yerleşiminin, bir Viking mahallesinin izlerine rastlanıyor. Bu vaziyete mukabil, Müslüman ticaret kolonilerinin İskandinavya'daki kalıcı yerleşim yerlerinin tespiti, arkeolojik çalışmalar neticesinde pek mukadder olmayacak mıdır? Philip Curtin'in, "karşılıklı ticaretlerin yapıldığı toplumlarda ortak yerleşimler de bulunur"⁴¹ ifadesi Viking topraklarında İslam, İslam topraklarında Viking yerleşim yerlerini aramamız sonucuna bizi götürür. Tarihi vesikaların Philip Curtin'i haklı çıkardığı üzere İdil kıyısında bir Viking yerleşiminden söz edilir, demiştik. Aynı şekilde, İsveç'te ya da Norveç'te de Müslüman yerleşimlerinin izlerini aramak gerekir. İlâveten, yukarıda Viking ticaretinde kadınların, erkeklere oranla daha çok ticaretle iştigal ettikleri

bilgisi, arkeolojik buluntular nihayetinde karşımıza çıkıyordu. Bilakis buna benzer bir bilgiyi bütün ya da parça halinde yazılı kaynaklarda göremiyoruz. O hâlde yeni bir soru kapıları aralamaya hazırlanacaktır. Yazılı kaynaklar neyi gözden kaçırmıştı? Ya da arkeolojik bulgular bu iddiaya nihai dayanacağı sağlayacak kadar yeterli değil miydi? Ve dahi, burada ister istemez Stalsberg'in verdiği bu ilginç bilgiyi, kendi kültürlerine yabancı olan her bir anekdotu, hayret duyguları içerisinde aktarmaya özen gösteren İslâm dünyası seyyahlarının eserlerinde görmemiz gerekmez miydi? Şöyle ki, bölgeyi ziyaret eden ve bizatihi Rusları tanımış olan Fadlan, Başkurtlarda gördüğü ve kendi toplumunda hiç karşılaşmadığı bazı meseleleri heyecanla anlatmaktadır. O hâlde Fadlan'ın ya da bir başka seyyahın kulaktan duyma da olsa eserlerinin bir yerinde, Rus kadınları erkeklerinden daha maharetlidir; hatta onlar erkeklerden bile daha fazla ticaret ile iştigal etmekte idiler, diye bir cümleyle karşı karşıya kalmış olmaz mıydık? Şu vaziyet içre görünen o ki, başta Fadlan olmak üzere çoğu seyyah böyle bir durumu pek de yadırgayıp, kaydetmek ihtiyacı duymamıştı. Ya da bölgede yapılan arkeolojik kazılarda bu sonucu elde edecek kadar nitelikli mezarlara ulaşamamıştı. Biz, bu savı ortaya atmakta erken davranıyor da olabiliriz. Öyleyse, yine de eldeki verilerden yetinerek Viking kadınlarının, erkeklere oranla ticaretle daha çok hemhâl olduklarını söyleyebiliriz.

&

*Hayat maçı kaybettiiren golleri en çok
'kendinizi en güçlü hissettiğiniz anlarda' yiyebileceğinizi
aklnızdan çıkarmayın.*

Süleyman DEMİREL (1924-2015)

³⁹ Yaraşenko A. Arturovna, "Religioznoye Vizayimodeystviye Vikingov İ Arabov, Belarus, (Tarihsiz), s:126.

⁴⁰ Mikkelsel, a.g.e, s:689.

⁴¹ Philip Curtin, Kültürler Arası Ticaret, (Çev. Şaban Bıyıklı), Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s:8.

Diğarbakır-Emin Yılmaz Arşivi